

Summary

Oliynyk L. V. Polemical treatise narrative Kasian Sakovich „Perspectiwa...”.

The article examines the polemical treatise Kasian Sakovych „Perspectiwa...” at the structural and thematic levels. It says that to write a work the author used Jesuit model driving controversy: display seen and heard.

Key words: *controversy, the treatise, ritual, dogma.*

УДК 8.82.09+1/29.821

Осіпчук Г. В.

*Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини*

КОРЕФЕРЕНТНІСТЬ В УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ ТВОРУ ЕРНЕСТА ХЕМІНГВЕЯ „СТАРІЙ І МОРЕ”: КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ

Однією з найбільш гострих проблем у викладанні літератури залишається аналіз художнього твору. Напрацювання зарубіжних письменників вивчаються в перекладах. У перспективі найближчих десятиліть – читання тексту в оригіналі, але сьогодні вільно володіє кількома іноземними мовами далеко не кожен читач, тож доречним стає компаративістика з її методикою та принципами, що відкривають ширші можливості для дослідження тексту.

Художній переклад є одним із найскладніших, оскільки для перекладача особливим завданням залишається не лише перекласти текст так, щоб не змінити оригінальність написання, зберігши форму, зміст, структуру, а й одночасно адаптувати до сприйняття читачем, забезпечити збереження естетичного впливу твору.

Дослідження перекладацької діяльності власне художнього тексту здійснювалося у численних наукових розвідках (В. Б'ялик [1], О. Білоус [2], С. Єрмоленко [3], Р. Зорівчак [5], А. Кам'янець [6], Л. Коломієць [16], В. Комісаров [7], В. Кухаренко [9], Ю. Оболенська [10], М. Стріха [13] та ін.). Проаналізувавши результати їхніх праць, виокремлюємо низку проблем, які необхідно вирішити у процесі перекладу: вільне володіння семантикою слів у текстах іноземної та рідної мов, стилістичний аналіз твору, дослідження художнього образу, врахування співвідношення контексту автора і контексту перекладача, проблема точності і відповідності, дотримання індивідуальної своєрідності оригіналу, збереження національного забарвлення, передача історичного колориту, урахування рис літературного жанру й напрямку.

Але найважливішим залишається вибір слова. У тексті художнього твору знаходимо велику кількість різноманітних тропів, архаїзмів, діалектизмів, запозичень та інших мовних засобів. Їх вибір залежить від авторського бачення світу.

Вивчення особливостей і закономірностей організації тексту дає можливість досліджувати специфіку художньої мови через призму індивідуального стилю митця. Переважно письменник, створюючи літературні полотна, використовує ще один різновид мовних засобів – кореференти. Це номінації, які, „вказуючи на спільний референт, уточнюють, доповнюють, підтверджують, заперечують чи звужують інформацію про нього” [8, с. 7]. Змалювання автором будь-якого об'єкта (предмета, персонажа, ситуації, події) є важливим у створенні тексту і забезпечує його інформаційне розгортання та змістове навантаження. Забезпечують виконання цих функцій засоби кореферентності.

Виникнення кореферентів як мовних одиниць пов'язують із філософсько-логічними аргументаціями явища тотожності знаків та висловлювань. Теорію референтності, на якій базується кореферентність, вивчали П. Адамець, Н. Арутюнова, В. Гак, С. Кріпке, У. Куайн, О. Падучева, Г. Фреге. Однак проблема залишається не дослідженою у повній мірі.

Тому метою наукової праці є визначення способів грамотного і стилістично-правильного художнього перекладу та аналіз у компаративному аспекті перекладу лексичних одиниць – засобів кореферентності. Поставлена мета передбачає виконання завдань: 1) окреслити основні проблеми перекладу художнього твору; 2) дослідити кореференти у російському й українському перекладах.

Об'єкт дослідження – лексико-семантичні особливості перекладу авторських номінацій у художньому творі.

Предмет дослідження – компаративний аналіз перекладів кореферентів українською та російською мовами на прикладі твору Е. Хемінгуей „Старий і море”.

Художній переклад є особливим, оскільки він відбиває думки і почуття автора першотвору за допомогою іншої мови. Жоден переклад не може бути абсолютно точним, оскільки мовна система приймаючої літератури не може досконало передати зміст оригіналу, що неминуче призводить до втрати певного об'єму інформації. Наведемо приклад: *піднести змотану снасть, гарпун, ості або щоглу з вітрилом* [15, с. 1], в російському перекладі: *отнести домой снасти или багор, гарпун* [14, с. 611].

Слово *багор*, вжите у російському перекладі, має відповідник *багор* в рідній мові. „Словник української мови” за редакцією І. К. Білодіда подає значення таким чином: „Багор – довга дерев'яна тичина з металевим вістря́м і гаком (...в одного з них багор, став промацувати ним дно біля кручі)” [11, с. 85]. За „Словником...” Б. Грінченка – інше значення, не пов'язане із рибальством: „Косяк, часть составного обода колеса” [12, с. 18].

Лексема *ость* (*остень*) за І. К. Білодідом також не має нічого спільного із ловлею риби: „1. Голчастий виріст у деяких рослин; колючка; 2. Волосинки в хутрі тварини, що відрізняються від решти шерсті довжиною і кольором” [11, с. 792]. І лише В. В. Жайворонок згадує риболовецьке знаряддя, схоже на вила, із зазубреними ріжками для утримання настромленої риби [4, с. 424].

Особливу роль у перекладах відіграють вжиті засоби кореферентності. Кореферент у художньому тексті функціонально більш навантажений, ніж у будь-якому іншому. Він забезпечує композиційну та стильову єдність і є одним із основних засобів створення образно-сміслової атмосфери твору. Кореферент набуває семантичної ємності, багатоплановості, збагачує зміст додатковими значеннями, новими асоціативними нашаруваннями: у російському перекладі для ідентифікації головного персонажа використано лексему *Сантьяго* [14, с. 611], в українському – *дід Сантьяго* [15, с. 1], що одразу вказує на вік героя. Обидва найменування є кореферентними між собою і номінують одну людину: *старик* [14, с. 611] // *старий* [15, с. 1]; *перемогу у бою: Чемпион* [14, с. 645] // *El Campeon* [15, с. 2] (без перекладу) // *чемпіон* [15, с. 2].

Інший персонаж у російському варіанті йменується пестливим: *мальчик* [14, с. 611], в українському – без емоційного забарвлення: *хлопець* [15, с. 1]. У російському перекладі герой, переможений молодим Сантьяго, має дві номінації: *негр из Сьенфуэгоса* (далі – *негр*) [14, с. 643] // *сильный человек* [14, с. 643], в українському – чотири: *негр із Сьенфуегоса* [15, с. 2] // *найперший силач у тамтешньому порту* [15, с. 2] // *супротивник* [15, с. 2] // *добрий чолов'яга* [15, с. 2].

Словесний портрет літературного персонажа – це своєрідна авторська система опису зовнішності героя з метою його ідентифікації за певними ознаками. У кожного персонажа зовнішній вигляд суто індивідуальний і має поставати в читацькій уяві таким, що характеризує зовнішність у цілому чи окремі її елементи (зріст, ніс, очі, волосся тощо). Приклад найменування частини

людського тіла в українському перекладі: *Геть усе в ньому було старе, крім очей, а вони мали колір моря і блищали весело й непереможно* [15, с. 1], в російському: *Все у него было старое, кроме глаз, а глаза были цветом похожи на море, веселые глаза человека, который не сдается* [14, с. 611]. Між реченнями спостерігається змістова кореферентність. Відзначимо, що опис очей – це найважливіший засіб для створення не лише зовнішнього, а й психологічного портрета персонажа. У літературній традиції синьоокі люди – це романтики, дуже емоційні, чуттєві. Однак зі зміною обставин життя відбуваються душевні перелаштування літературного персонажа: на обличчі виднілися темні кола закритих очей [15, с. 2], або: *на лице выделялись темные круги закрытых глаз* [14, с. 611].

Прикметним складником твору Е. Хемінгуея є зображення побуту, численних деталей при описі подій і вчинків героїв. За допомогою тонкого окреслення певних деталей передано внутрішній стан персонажів. Картини побуту дозволяють глибше зрозуміти життя героїв, їхні характери, поведінку в різних ситуаціях. Одним із засобів ловлі риби є жилка, яка в українському перекладі номінується саме так: *вмостилася на жилці* [15, с. 2], *жилка натягнута міцно* [15, с. 2], в російському: *уселась на бечеву* [14, с. 635] // *веревка натянута крепко* [14, с. 635] // *как можно больше лесы* [14, с. 653], або: *бляшанка кави* [15, с. 2] // *склянка кави* [15, с. 2], у російському перекладі лише: *банка кофе* [14, с. 672].

У повісті „Старий і море” вживаються кореферентні засоби на позначення території, місця – в українському перекладі: *на суходолі* [15, с. 2] // *на березі* [15, с. 2], у російському: *земли не видно* [14, с. 630] // *на суше* [14, с. 638].

Варіативність назв у найменуваннях персонажів зумовлена багатогранністю образів. Зміна номінацій героїв мотивована відповідними авторськими характеристиками, пов'язаними із психологічною домінантою, розкриттям рис характеру, особистісних властивостей, стану: *рибальчи одинцем* [15, с. 1] // *на самоті* [15, с. 1], у російському варіанті: *оставишь один* [14, с. 626] // *один* [14, с. 627]. Тобто особлива увага приділена зображенню саме внутрішнього світу персонажа – почуттям та емоціям. Події життя стають для людини джерелом її переживань, внутрішньо-психологічним ставленням до того, що відбувається в особистому житті, до того, що вона пізнає, проживає, як діє. Кореференти на позначення почуттів й емоцій виступають як додатковий засіб вираження і сприймання героя, його діяльності, оскільки вони є невіддільними від усього складу думок та вчинків персонажа, органічно виявляють його внутрішнє життя.

Особливої уваги заслуговують засоби кореферентності на позначення тваринного і рослинного світу. Тривалі спостереження над життям і поведінкою різноманітних представників фауни викликали у літературних персонажів прагнення якось пояснити ту загальну гармонію, що склалася у живій природі, збагнути поведінку звірів і птахів. Образи цих живих істот стали невід'ємними у літературному творі. Проаналізуємо номінації пташки, що сіла відпочити на корму човна – в українському перекладі: *невеличка пташина* [15, с. 2] // *співоча пташка* [15, с. 2] // *птаха* [15, с. 2] (друге найменування емоційніше із вказівкою на додаткову характеристику), у російському: *птица села на корму* [14, с. 635] // *маленькая птичка* [14, с. 635]. Найменування рибини в українському варіанті пестливо забарвлене: *тунець* [15, с. 2] // *тунчик* [15, с. 2], в російському: *тунец* [14, с. 636].

Наведемо приклади номінації рослинного світу: *жовті водорості* [15, с. 2] // *та сама гольфстримська трава, що так світилася поночі у воді* [15, с. 2], у російському перекладі без вказівки на походження: *желтые водоросли* [14, с. 635] // *желтые водоросли, которые так светились ночью* [14, с. 635].

Варто відзначити, що у тексті повісті „Старий і море” спостерігається наступна особливість: завдяки специфіці побудови синтаксичних систем обох мов при перекладі зберігається навантаження

змістове, однак кореферентні співвіднесення неможливі: *Ще довго по тому всі називали його чемпіоном, а навесні відбулося змагання-ревани* [15, с. 2], *Долго еще потом звали его Чемпионом, а весной он дал негру отыгратся* [14, с. 644]; або: *Він став навколішки, зачепив остями тунця, що лежав під кормою, і, пильнуючи, щоб не зрушити мотків жилки, підтяг до себе* [15, с. 2], *Старик снова опустился на колени и, пошарив багром под кормой, отыскал там тунца* [14, с. 636]. Своєрідно передано колір – в українському варіанті: *...і втягнув її в човен – багряно-золоту, з фіолетовими смугами по боках* [15, с. 2], в російському: *и втащил в лодку жаркую, как золото, рыбу с фиолетовыми разводами* [14, с. 645].

Переклад художнього твору залежить і від побудови лексичної системи мови. Речення у російському варіанті: *старик снова поразился ее величиной* [14, с. 658] в українській мові замінено фразеологічним компонентом: *старий аж очам своїм не повірив: така вона була величезна* [15, с. 3]. Кореферентність в наведеному прикладі не простежується.

На основі досліджень виокремлюємо кілька кроків аналізу художнього тексту в перекладі. Перший – це усвідомлення першотвору у його зв'язках із суспільним життям країни, в якій він створений, тобто розуміння оригінального тексту художнього твору. Другий – осмислення літературного твору як мистецького явища. Художній переклад розглядається на всіх рівнях структури мови – фонетичному, лексико-семантичному, морфологічному, синтаксичному. І третій – збереження емоційного змістового авторського навантаження твору.

Отже, кореференти, які характеризують літературних персонажів, дають змогу увиразнити людські долі й характери, показати їх в різноманітних умовах соціального життя, у виробничих взаєминах. Номінації об'єктів, предметів, подій, явищ і т. д. в художньому тексті виконують інформаційну функцію. Вибір засобів кореферентності дає можливість вносити певні смислові чи емоційні відтінки в авторський художній переклад, при цьому загальний зміст твору є аналогічним оригіналу, однак деталі змальовуються відповідно до семантики слів у різних мовах, особливостей стилістики, національного забарвлення та історичного колориту.

У наступних наукових працях є необхідність проаналізувати особливості перекладу віршованих творів на матеріалі літературних надбань поетів зарубіжжя, творчість яких вивчається студентами на заняттях зі світової літератури.

Список використаної літератури

1. Б'ялик В. Д. Міжкультурні конституенти мовної картини світу у перекладі / В. Д. Б'ялик // Мова і культура. – 2004. – Випуск 7. – Т. VIII. Теорія і практика перекладу. – С. 13–18.
2. Білоус О. М. Теорія перекладу: курс лекцій: навчальний посібник / О. М. Білоус. – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2002. – 116 с.
3. Єрмоленко С. Я. Літературна мова і художній переклад / С. Я. Єрмоленко, В. М. Русанівський // Мовознавство. – 1970. – № 3 – С. 66–77.
4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
5. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія (на матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою) / Р. П. Зорівчак. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1983. – 175 с.
6. Кам'янець А. Б. Про критерії адекватності художнього перекладу / А. Б. Кам'янець // Мова і культура. – 2007. – Випуск 9. – Т. VIII (96). Художня література у контексті культури. Теорія і практика перекладу. – С. 249–255.
7. Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода / В. Н. Комиссаров. – М., 2002. – 207 с.

8. Куриляк Л. П. Кореферентність у сучасному українському текстотворенні : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / Л. П. Куриляк. – Івано-Франківськ, 2004. – 24 с.
9. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту : підручник / В. А. Кухаренко. – Вінниця, 2004. – 272 с.
10. Оболенская Ю. Л. Художественный перевод и межкультурная коммуникация : учебное пособие / Ю. Л. Оболенская. – М. : Высшая школа, 2006. – 335 с.
11. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980.
12. Словарь української мови: в 4 т. / за ред. Б. Грінченка. – К., 1907–1909.
13. Стріха М. Американський класик та українські перекладачі / М. Стріха // Всесвіт. – 1998. – № 7. – С. 132–133.
14. Хемингуэй Э. Старик и море / перевод Е. Голышевой, Б. Изакова // Избранное / Э. Хемингуэй. – М. : РИПОЛ КЛАССИК, 1999. – С. 609–674.
15. Хемінгуей Е. Старий і море / переклад В. Митрофанова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/books-zl/printthebookzl.php?id=172&bookid=7&sort=0>
16. Коломієць Л. В. Сучасна американська поезія: орієнтири для вивчення та перекладу / Л. В. Коломієць. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bibl.kma.mk.ua/pdf/posibnuku/185/8.pdf>

Анотація

Осіпчук Г. В. Кореферентність в українсько-російських перекладах твору Е. Хемінгуея „Старий і море”: компаративний аналіз.

У статті проаналізовано принципи перекладу художнього твору. Окреслено коло проблем процесу перекладу. Представлено компаративний аналіз відтворення лексичних одиниць в українському та російському перекладах твору Е. Хемінгуея „Старий і море”. Звернена увага на кореферентні співвіднесення авторських номінацій в художньому тексті.

Ключові слова: художній переклад, компаративний аналіз, лексико-семантичні особливості, авторська номінація, кореферент.

Аннотация

Осіпчук Г. В. Кореферентность в украинско-русских переводах произведения Э. Хемингуэя „Старик и море”: компаративный анализ.

В статье исследованы принципы перевода художественного произведения. Очерчен круг проблем процесса перевода. Представлен компаративный анализ воспроизведения лексических единиц в украинском и русском переводах повести Э. Хемингуэя „Старик и море”. Обращено внимание на кореферентные соотношения авторских номинаций в художественном тексте.

Ключевые слова: художественный перевод, компаративный анализ, лексико-семантические особенности, авторская номинация, кореферент.

Summary

Osipchuk G. V. Koreferentnist in Ukrainian-Russian translations of Ernest Hemingway novel „The Old Man and the Sea”: comparative aspects.

In the article it has been analyzed principles of translation work of fiction. Set of problems has been defined concerning translation process. A comparative analysis of lexical items play in Ukrainian and Russian translations of Ernest Hemingway novel „The Old Man and the Sea” has been presented. Attention has been paid to the correlation koreferent copyright nominations in fiction.

Key words: translation, comparative analysis, lexical and semantic features, original nomination, koreferent.